

Поняття права

Книгу Харта "Поняття права" (The Concept of Law) нерідко називають головним твором філософії права XX ст. У книзі подано глибокий аналіз найбільш фундаментальних проблем філософії права.

Новаторські ідеї Харта, висловлені в цій книзі, залишаються надзвичайно впливовими. Більше того, весь подальший розвиток філософії права був значною мірою реакцією на цей текст, і навіть критики Харта неминуче відштовхуються від цієї книги.

Знайомство з її змістом необхідне для фахівців-правознавців, викладачів юридичних вузів та факультетів та всіх, хто цікавиться філософією права.

ГЕРБЕРТ ХАРТ

ПОНЯТТЯ ПРАВА

Видавничий дім
«Центр учбової літератури»
Київ – 2026

УДК 340.12

X 96

Харт Г.

X 96 Поняття права / Г. Харт. – Київ: Видавничий дім «Центр учбової літератури», 2026. – 328 с.

ISBN 978-611-01-3632-7

Книгу Харта "Поняття права" (The Concept of Law) нерідко називають головним твором філософії права XX ст. У книзі подано глибокий аналіз найбільш фундаментальних проблем філософії права.

Новаторські ідеї Харта, висловлені в цій книзі, залишаються надзвичайно впливовими. Більше того, весь подальший розвиток філософії права був значною мірою реакцією на цей текст, і навіть критики Харта неминуче відштовхуються від цієї книги.

Знайомство з її змістом необхідне для фахівців-правознавців, викладачів юридичних вузів та факультетів та всіх, хто цікавиться філософією права

ISBN 978-611-01-3632-7

© Герберт Харт, 2026.
© Видавничий дім «Центр учбової літератури», 2026.

Передмова

Моєю метою в цій книжці був розвиток нашого уявлення про право, примус і мораль як різні, проте й пов'язані одне з одним соціальні явища. Хоча праця від початку призначалася для тих, хто вивчає юриспруденцію, я сподіваюся, що вона може бути корисною і тим, чий основні інтереси лежать радше у сферах моральної та політичної філософії або соціології, а не права у власному розумінні цього слова. Юрист розглядатиме цю книжку як нарис аналітичної юриспруденції, тому що вона присвячена радше проясненню структури правової думки, ніж критиці права або правової теорії. Крім того, у багатьох випадках я порушував питання, покликані точніше визначити значення понять. Так, приміром, я розглядав: відмінність виразу «мав обов'язок» від «мав обов'язок»; те, як висловлювання про те, що це правило є дійсним правилом закону, відрізняється від пророкування очікуваної поведінки офіційних осіб; а також що ми маємо на увазі, кажучи, що дана соціальна група дотримується правила, і в чому тут схожість і відмінність від твердження, що її члени зазвичай чинять певним чином. Насправді однією з найважливіших тем книжки є твердження, що ані право, ані будь-яка інша форма соціальної організації не можуть бути зрозумілими без усвідомлення принципової відмінності між двома типами висловлювань, які я назвав «внутрішніми» і «зовнішніми», і які обидва можна робити щодо будь-якого соціального правила.

Незважаючи на особливу увагу, яку я приділяю аналізу, книжку можна також розглядати як нарис дескриптивної соціології, бо уявлення про те, що вивчення смислу слів лише прояснює слова, хибне. Багато важливих і

безпосередньо не очевидних відмінностей між типами соціальних ситуацій або відносин найбільш ясно виявляються завдяки вивченню відповідних виразів і того, як вони залежать від соціального контексту, нерідко явно не названого. У цій царині більшою мірою, ніж деінде, правильним є те, що ми можемо використовувати, як сказав професор Дж. Л. Остін, «чіткіше значення слів, щоб ясніше сприймати явища».

Я глибоко й очевидним чином зобов'язаний іншим дослідникам. Справді, більша частина книги стосується недоліків простої моделі правової системи, сконструйованої на основі імперативної теорії Остіна. І хоча в тексті я дозволив собі обійтися небагатьма посиланнями на інших авторів і звів виноски до мінімуму, у додатку, що розміщений наприкінці книжки, читач знайде більш великі примітки, які слід читати після ознайомлення зі змістом кожного розділу. Саме тут мої погляди зіставляються з думками моїх попередників і сучасників, а також висловлюються міркування про те, як можна було б розвинути далі висловлені ними положення. Я обрав таку структуру роботи почасти тому, що зіставлення з іншими теоріями заважали б безперервному розвитку моєї аргументації. Крім того, переді мною стояло й педагогічне завдання: я сподіваюся, що така структура дасть змогу спростувати думку, що книжка з теорії права – це твір, з якого читач здебільшого дізнається про те, що з того чи іншого приводу написано в інших книжках. Доти, доки ті, хто пишуть, дотримуватимуться такої думки, навряд чи їм вдасться досягти прогресу в самій теорії; і доти, доки читачі згодні з цією думкою, освітня цінність цього предмета буде невеликою.

Я завдячую надто багатьом друзям, які допомагають мені протягом надто тривалого часу, щоб мати змогу висловити всім персональну подяку. Однак я маю тут висловити особливу подяку пану А. М. Оноре, чия детальна критика допомогла виявити багато смислових і стиліс-

тичних недоліків. Я постарався врахувати все це, однак боюся, що все одно залишилося багато такого, чого він би не схвалив. Я завдячую бесідам із паном Г. А. Поллом усім тим, що є цінного в політичній філософії цієї книжки та запропонованій у ній новій інтерпретації природного права. Я вдячний йому також за читання гранок. Зрештою, я вдячний доктору Руперту Кроссу і пану П. Ф. Стросону, які ознайомилися з текстом і висловили цінні зауваження.

Г. Л. А. Гарт

Розділ перший

НАГАЛЬНІ ПИТАННЯ

1. ТРУДНОЩІ ПРАВОВОЇ ТЕОРІЇ

Не багато запитань, що стосуються людського суспільства, ставили з такою наполегливістю, а серйозні мислителі відповідали на них у такий різний, дивний і навіть парадоксальний спосіб, як це відбувалося із запитанням «Що є право?»^[1] Навіть якщо ми обмежимо нашу увагу правовою теорією останніх 250 років і не розглядатимемо класичних та середньовічних спекуляцій щодо «природи» права, ми виявимо ситуацію, яка не має аналогів у жодному іншому предметі, систематично досліджуваному як окрема академічна дисципліна. Не існує великої літератури з питань «Що таке хімія?» або «Що таке медицина?», як це відбувається з питанням «Що є право?». Кілька рядків на сторінці якогось елементарного підручника – ось усе, що пропонується розглянути тому, хто вивчає ці науки; і відповіді, які йому дають, дуже сильно відрізняються від тих, що пропонуються студенту, який вивчає право. Ніхто не вважає такою, що прояснює справу, або важливою наполягати на тому, що медицина – це «те, що лікарі роблять із хворобами», або «пророцтво того, що зроблять лікарі»; або оголошувати, що те, що зазвичай вважається характерною і головною частиною хімії – скажімо, вивчення кислот – насправді зовсім не є частиною хімії. Однак у випадку права часто виголошували речі, настільки ж дивні, на перший погляд, що й ці, – і не тільки виголошували, а й захищали з такими красномовством та пристрастю, начебто вони були відкриттям істин про право, які довго приховували спотворення його сутнісної (essential) природи.

Зміст

Передмова	3
Розділ перший. НАГАЛЬНІ ПИТАННЯ.....	6
1. ТРУДНОЩІ ПРАВОВОЇ ТЕОРІЇ.....	6
2. ТРИ ПРОБЛЕМИ, ЩО ПОСТІЙНО ВИНИКАЮТЬ.....	12
3. ВИЗНАЧЕННЯ.....	21
Розділ другий. ЗАКОНИ, КОМАНДИ ТА НАКАЗИ	26
1. РІЗНОВИДИ ІМПЕРАТИВІВ	26
2. ПРАВО ЯК ПРИМУСОВІ НАКАЗИ	29
Розділ третій. РІЗНОМАНІТТЯ ЗАКОНІВ	36
1. ЗМІСТ ЗАКОНІВ	37
2. СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ.....	55
3. СПОСОБИ ПОХОДЖЕННЯ.....	58
Розділ четвертий. СУВЕРЕН І ПІДДАНІЙ	65
1. ПОКІРНІСТЬ ЗА ЗВИЧКОЮ І БЕЗПЕРЕРВНІСТЬ ПРАВА	66
2. СТАЛІСТЬ ПРАВА.....	79
3. ПРАВОВІ ОБМЕЖЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ВЛАДИ	84
4. СУВЕРЕНІТЕТ В ОСНОВІ ЗАКОНОДАВСТВА	90
Розділ п'ятий. ПРАВО ЯК ЄДНІСТЬ ПЕРВИННИХ І ВТОРИННИХ ПРАВИЛ	99
1. НОВИЙ ПОЧАТОК.....	99
2. ІДЕЯ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ.....	102
3. ЗАСАДИ ПРАВА.....	113

Розділ шостий. ОСНОВИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ.....	124
1. ПРАВИЛО ВИЗНАННЯ ТА ЮРИДИЧНА ДІЙСНІСТЬ	124
2. НОВІ ПИТАННЯ	136
3. ПАТОЛОГІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ.....	145
Розділ сьомий. ФОРМАЛІЗМ І СКЕПТИЦИЗМ ЩОДО ПРАВИЛ.....	153
1. ВІДКРИТА СТРУКТУРА ПРАВА.....	153
2. РОЗМАЇТТЯ ФОРМ СКЕПТИЦИЗМУ З ПРИВОДУ ПРАВИЛ.....	167
3. ОСТАТОЧНІСТЬ І БЕЗПОМИЛКОВІСТЬ СУДОВИХ РІШЕНЬ	174
4. НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ У ПРАВИЛІ ВИЗНАННЯ.....	181
Розділ восьмий. СПРАВЕДЛИВІСТЬ І МОРАЛЬНІСТЬ	190
1. ПРИНЦИПИ СПРАВЕДЛИВОСТІ	193
2. МОРАЛЬНІ ТА ПРАВОВІ ОБОВ'ЯЗКИ.....	206
3. МОРАЛЬНІ ІДЕАЛИ ТА СОЦІАЛЬНА КРИТИКА.....	222
Розділ дев'ятий. ПРАВО І МОРАЛЬ	227
1. ПРИРОДНЕ ПРАВО ТА ЮРИДИЧНИЙ ПОЗИТИВІЗМ	227
2. МІНІМАЛЬНИЙ ЗМІСТ ПРИРОДНОГО ПРАВА.....	236
3. ЮРИДИЧНА ДІЙСНІСТЬ І МОРАЛЬНА ЦІННІСТЬ	244
Розділ десятий. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО	259
1. ДЖЕРЕЛА СУМНІВІВ	259
2. ОБОВ'ЯЗКИ ТА САНКЦІЇ.....	262
3. ОБОВ'ЯЗКИ ТА СУВЕРЕНІТЕТ ДЕРЖАВ.....	268
4. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО І МОРАЛЬ	275
5. АНАЛОГІЇ ФОРМИ ТА ЗМІСТУ	282
Примітки до розділів	289
Розділ І	290
Розділ ІІ.....	293

Розділ III	296
Розділ IV	301
Розділ V	304
Розділ VI	307
Розділ VII.....	312
Розділ VIII	315
Розділ IX	317
Розділ X	320
<i>Примітки.....</i>	323

Перейти на сайт →